

משה חיים פלח

בענין טעם כעיקר במצוות..... א

בענין הואיל ואישתרי..... ג

בענין טעם כעיקר במצוות

כטעם ואף לקולא ומהאי טעמא סגי בכזית צין לענין ללקות באיסורין וצין לענין לנאח ידי חובת מנה.

ובפשוטו כוונת ר"ת דמכח דין טעם כעיקר דין הכל כדדין הטעם לכל מילי, ומהאי טעמא

מהני אף לנאח ידי חובת מנה, אך יש לעיין בזה, דנהי דאין להקשות אמאי אין יוצאין ידי חובת מנה בירק שקיבל טעם מנה ואמאי אין יוצאין ידי חובת פסח בירק שקיבל טעם בשר הפסח, ד"ל דדין טעם כעיקר לא מהני לאשוויי ירק ללחם וירק לבשר, ומנות מנה אינה אלא בלחם ומנות אכילת פסח אינה אלא בבשר כדכתיב "ואכלו את הבשר זבילה הזה", ויעוין בחידושי רבינו חיים הלוי (פ"ו מחמץ ומצה) וז"ל נראה דהגזירת הכתוב דטעם כעיקר נהי דדיניה הוא דחשוב כעיקר לכל מילי, ומועיל גם לזה שהוא דדיניה שהוא מחמשת המינים וממין הבא לידי חימוץ ושיוצאין בו ידי חובת מנה ושהוא ממין הטובל לחלה אבל כ"ז הוא רק בעיקר דיניה, אבל בזה דחשוב לחם בזה לא מנאנו מאין למילפיה שיעיל הדין של טעם כעיקר בחלות שם לחם, דהוא זה דין בפ"ע התלוי רק בעיקרו ולא בטעמו, ואף על גב דדין חמשת המינים ודין לחם, תרווייהו חד דינא הויין, דכל שהוא מחמשת המינים ממילא אית ביה דין לחם, אבל מ"מ שני שמות הם, ודין לחם הוא חלות שם בפ"ע, וכל שהוא בתערובות מין אחר דאיתין עליה מגזירת הכתוב דטעם כעיקר לא חייל בו שם לחם, כיון דהגזירת הכתוב של טעם כעיקר אינו מועיל לזה השם כו' עכ"ל.

בזבחים (ע"ה ב) אמר ר"ל הפיגול והנוטר והטמא שבללן זה בזה ואכלן פטור אי אפשר שלא ירצה מין על חבירו ויבטלנו, שמע מינה תלת ש"מ איסורין מבטלין זה את זה וש"מ נותן טעם ברוב לאו דאורייתא וש"מ התראת ספק לא שמה התראה, מתיב רבא עשה עיסה מן חטטין ומן אורז אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה ואף על גב דרובא אורז מדרבנן, אי הכי אימא סיפא אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח אלא מין בשאינו מינו בטעמא מין במינו ברובא כו'.

ויעוין ברא"ש בסוגין (ס"י לה) דהביא בשם רבנו תם וז"ל עוד הקשה ר"ת ז"ל דע"כ טעם כעיקר בחולין דאורייתא דאמרין בפרק התערובות אההיא דאמר ר"ל הפיגול והנוטר וכו' דקאמר ש"מ נותן טעם ברוב לאו דאורייתא מתיב רבא העושה עיסה מן החטטין ומן האורז יש בה טעם דגן חייב בחלה כו' הרי מצינו אף על פי שרוב העיסה מן האורז כיון שיש בה טעם דגן אזלינן בתר טעמא ואם אכל כזית מן העיסה יצא ידי מנה כאילו היתה כולה של חטטין כו' ופירש ר"ת דטעם כעיקר במין בשאינו מינו דאורייתא דכיון שנתן האיסור טעם בהיתר נהפך כולו להיות איסור ולוקין עליו בכזית כאילו הוה כולו איסור ואפילו לקולא אזלינן בתר טעמא ויוצא בעיסת האורז ידי חובתו כיון שיש בה טעם ואפילו רובא אורז וילפינן לה ממשרת או מגיעולי עובדי כוכבים כו' עכ"ל, ומבואר בדברי רבנו תם, דמהא דמהני דין טעם כעיקר לנאח ידי חובת מנה, שמעינן דמכח טעם כעיקר נהפך העיקר להיות

אולם אכתי ז"צ דא"כ מנה (דחטין) שנעשית שלא לשמה שקיבלה טעם מנה (דשעורין) שנעשית לשמה נימא דמדין טעם כעיקר יוצאין בה ידי חובה, וכן בשר חולין שקיבל טעם בשר הפסח נימא דיוצאין בו ידי אכילת פסח.

ויעוין בחידושי רבינו חיים הלוי (פ"י ממעשה הקרבנות) וז"ל והנה ביסוד הך דינא דטעם כעיקר, ז"ע אס הוא זה דאמרינן דע"י הטעם חשוב ניכר האיסור ולית ביה דין ביטול כלל, או דבאמת חייל על האיסור דין ביטול, ורק דגם טעם האיסור יש בו דין איסור, וכדילפינן לה מקראי דוכל משרת וגיעולי נכרים, וכלשון הגמ' בכל דוכתי דטעם כעיקר, ונראה דזה מבואר מהא דתנן בחלה פ"ג העושה עיסה מן החטים ומן האורז אס יש בה טעם דגן חייבת בחלה ויוצא בה אדם ידי חובתו בפסח, ומבואר בוצחים דף ע"ח דהוא משום דמין בשאינו מינו בטעמא, ואס נימא דבאמת יש על הדבר דין ביטול והשיב נחבטל, אלא דאסור משום דינא דטעם כעיקר, א"כ הרי לא שייך זאת אלא באיסורין, דילפינן לה מקרא דמשרת וגיעולי נכרים, דאע"ג דעלמא של דבר נחבטל מ"מ יש בו איסור טעמו, אצל לענין ללאות בו ידי חובת מנה הרי פשיטא דכל שיש כעיקרו דין ביטול שוב אינו יוצא בו ידי מנה, **דלא מצינו דדדינא דטעם כעיקר לחוד יהא סגי ללאות בו מלות, אלא ודאי דיסוד דינא דטעם כעיקר הוא דאמרינן דכיון דניכר הטעם פקע דין ביטול גם כעיקרו, ולהכי שפיר יוצא בו ידי חובת מנה, כיון דיש כאן גם עיקרו ממש לכל מילי, אלא דמהא דמבואר בסוגיא דפסחים דף מ"ד דילפינן מנויר לכל התורה בק"ו, וכן מהא דאיתא בנזיר דל"ז דגם מנויר לא ילפינן, וכן מהא דאיתא בנזיר דל"ז דגם מנויר לא ילפינן משום דחמיר איסוריה דאפילו חרץ אסור ליה, ולא חשבינן ליה לגילוי מילתא בעלמא דחשוב ניכר האיסור, ובדאי ש"מ דדינא דטעם כעיקר לא לענין ביטול נאמר, כי אס דהוי דין בפני עצמה וגזירת הכתוב וחלות דין דטעם כעיקר, וקשיין הך סוגיין**

אהדדי, אלא ודאי דהך דינא דטעם כעיקר, כעיקרו הוא דין מסויים בפני עצמו וחלות איסור של טעם כעיקר, וכדילפינן לה מקרא דמשרת דהוי לאו ואיסורא, ואך דדין איסור זה הוא זהו גופא דלא בטיל, ושפיר ניחא הא דמועיל הך דינא דטעם כעיקר גם לענין מלות ללאות בו ידי חובת מנה, כיון דהוא כעיקרו ממש, דהא פקע מיניה דין ביטול, וגם ניחא הא דלא חשוב גילוי מילתא, כיון דגם זה לית ביה דין ביטול הוא ג"כ ע"י חלות הדין איסור של טעם כעיקר עכ"ל, ודברי הגר"ח אזלי בשיטת הראשונים דלא אמרינן נהפך, ולא מהני דין טעם כעיקר אלא להפקיע דין ביטול [אלא דגם בזה ביאר הגר"ח דאין זה יסוד הדין, אלא דמכח הלכתא דטעם כעיקר ממילא הדר דינא נמי דלא בטיל] וממילא מהני למלות כל היכא דאיכא שיעור כוית דגן.

ויעוין עוד בחידושי רבינו חיים הלוי (הל' חמץ ומצה סס) דנטה דאף לרשב"א דלענין חלה לא בעינן דגן כשיעור, מ"מ לענין ללאות ידי חובת מנה בעינן כוית דגן, ולענין חלה שאני דליכא דין שיעור בחיוב אלא כל הדין שיעור אינו אלא בשם עיסה, ולזה שפיר מנטרף האורז אף דאיהו אכתי פטור, אולם בשיטת רבנו תם דמכח דין טעם כעיקר סגי בכזית מן העיסה ולא בעינן כוית דגן, שוב ז"צ כדחתמה הגר"ח דלא מצינו דדדינא דטעם כעיקר לחוד יהא סגי ללאות בו מלות, וכדמוכח מהא דלא נפיק בצשר חולין שקיבל טעם בשר הפסח [ויעוין בחידושי רבינו חיים הלוי (הל' חמץ ומצה סס) בסו"ד].

ויתכן לדון בציאור הדברים באופן מחדש, דבאמת מודה רבנו תם דלא מהני דין טעם כעיקר לענין מלות, ומודה ר"ת ליסוד הגר"ח דדין טעם כעיקר הוי "חלות איסור של טעם כעיקר וכדילפינן לה מקרא דמשרת דהוי לאו ואיסורא" [ויעוין עוד בחידושי רבינו חיים הלוי (פס"ו ממאכ"ה) וז"ל יש לומר דהך דינא דטעם כעיקר יסוד דינו הוא דין אזהרת

אדם ידי חובתו בטבל כו' ת"ל לא תאכל עליו חמץ מי שאיסורו משום בל תאכל עליו חמץ יא' זה שאין איסורו משום בל תאכל חמץ אלא משום בל תאכל טבל ואיסורא דחמץ להיכן אזלא אמר רב ששת הא מני רבי שמעון היא דאמר אין איסור חל על איסור כו', ומבואר דאיכא דינא דיהא ראוי לבל לדי איסור חמץ בפועל, ולכאורה יש לומר דזהו נמי יסוד דינא דאין יוא' אין אלא בחמשת מיני דגן, משום דשאר מינים אינן ראויים לבל לדי חימוץ, וזהו גופא יסוד הדין, ואין זה סימן בעלמא מה מיקרי לחם [ואף דילפי' ממנה אף לענין חלה, דבפשוטו משמע דיסוד המיעוט דלא חשיב לחם ויש להאריך ואכמ"ל].

ומצתה יש לבאר לכאורה הא דמהני טעם כעיקר גרידא לנא'ת ידי חובת מנה' בכזית, דהרי כל טעמא דאין יוא' אין במנה' העשויה מן האורז היינו משום דאורז אינו ראוי לבל לדי איסור חמץ, אך היכא דאית ביה טעם דגן, כיון דאילו תחמיץ העיסה יהא זכולה לאיסור חמץ מדינא דטעם כעיקר [דהוי דין איסור מחודש דנאמר לענין איסורין] נמצא דכל העיסה ראויה לבל לדי איסור חמץ וסגי בזה לנא'ת בה ידי חובת מנה' ויל"ד.

אכילה ולא נאמר רק בדין אכילה ולא זולת כו' עכ"ל יעו"ש בכ"ד] אלא הא דמהני דין טעם כעיקר לענין לנא'ת ידי חובת מנה', ביאר הדברים הוא, דהנה דפרק כל שעה (נה) אלו דברים שאדם יוא' בהן ידי חובתו בפסח בחטים בשעורים בזכוסמין ובשיפון ובשיבולת שועל כו' הגי' אין אורז ודוחן לא מנהני מילי אמר רבי שמעון בן לקיש וכן תנא דבי רבי ישמעאל וכן תנא דבי רבי אליעזר בן יעקב אמר קרא לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מנא'ת דברים הבאים לדי חימוץ אדם יוא' בהן ידי חובתו במנה' יוא' אלו שאין באין לדי חימוץ אלא לדי סירחון מתניתין דלא כרבי יוחנן בן נורי דאמר אורז מין דגן הוא וחייבין על חימוץו כרת כו' תניא אמר רבי יוחנן בן נורי אורז מין דגן הוא וחייבין על חימוץו כרת ואדם יוא' בו ידי חובתו בפסח וכן היה רבי יוחנן בן נורי אומר קרמית חייבת בחלה כו'.

ויש לחקור בגדר הך דינא דילפי' מקרא דכל שאינו בא לדי חימוץ אין יוא' בהן ידי חובת מנה', האם יסודו "סיבה" או "סימן", כלומר האם אין זה אלא סימן בעלמא דהני מיני חשיבי לחם, או דילמא זהו טעם יסוד הדין, והנה בפסחים (נה) אמרי' יכול יוא'

בענין הואיל ואישתרי

גדול יכנס ומעשה ביהושע בן גמלא שקדש את מרתא בת ביתוס ומנהו המלך להיות כה"ג וכנסה, שומרת יבם שנפלה לפני כהן הדיוט ונתמנה להיות כה"ג אף על פי שעה בה מאמר הרי זה לא יכנס, וקשה דהיכא דנפלה לו ואח"כ נתמנה להיות כהן גדול הרי כבר חייל היתר אשת את, ואמאי לא אמרינן בזה הואיל ואישתרי אישתרי.

והנה הגרע"א כתב ליישב קושית הטורי אבן (מגילה ג) דכהן שמת לו מת משבעה קרובים וקיבל עליו נזירות נימא הואיל ואישתרי איסור טומאת כהנים

מהו דתימא הואיל ואישתרי אישתרי כו' תינה היכא דנשא מת ואחר כך נשא חי דמגו דאישתרי איסור אשת את אישתרי נמי איסור אשות אלא נשא חי ואח"כ נשא מת איסור אשות אשה קדים ואפי' נשא מת נמי תינה היכא דנשא מת ומת ואח"כ נשא חי דחזיא ליה דזיני ביני אלא נשא מת ולא מת ואחר כך נשא חי לא איחזיא ליה כלל כו' אלא כי אינטריך עליה היכא דנשא מת ומת ואח"כ נשא חי.

ועמדו האחרו' דהא לקמן בפרק הבא על יבמתו (סא) תנן אירס את האלמנה ונתמנה להיות כהן

אישתרי איסור טומאת נזיר, וכתב הגרע"א ללא אמרינן הואיל ואישתרי אלא בשם אחד וכמ"ש תוס' לרבא, אלא דשינויא קמא סבר דכל העריות השיבי בשם אחד לענין זה, וכבר עמד הגרנ"פ (ס"ק זד) ללדרך הגרע"א מיושבת נמי הקושיא מאלמנה לכהן גדול, דהא נמי לא דמיא כלל לעריות יעו"ש.

ובח"י הגרנ"פ (סב) כתב ליישב עוד, ללא שייך צכהאי גוונא הואיל ואישתרי משום דבעריות האשה היא האסורה והחפלא דאיסורא משא"כ צאלמנה לכהן גדול דהאיסור הוי על הכהן גדול, ויש לומר דצכהאי גוונא ל"ש הואיל ואישתרי.

וביאור הדברים, די"ל דהיתרא דהואיל ואישתרי אישתרי אינו אלא היכא דצ' האיסורים במקום אחד, דצוה אמרינן דההיתר חייל על תרווייהו, משא"כ הכא דאין צ' האיסורין במקום אחד דאיסור אשת אח הוי על גוף האשה ואיסור אלמנה הוי על הכהן גדול ל"ש הואיל ואישתרי, דהיתר אשת אח חייל באשה ולא מצי להתיר איסור אלמנה דחייל על הכהן גדול.

אך יש לעיין, דהרי בקידושין (פ"ב ה) איתא אלמנה וגרושה וחללה וזנתה ונתחללה ונתגרשה ונתארמלה אינו חייב אלא אחת כו' מאי קסבר אי קסבר איסור חל על איסור איפכא נמי ואי קסבר אין איסור חל על איסור אפילו כסדר הזה נמי לא, אמר רבא האי תנא איסור חל על איסור לית ליה איסור מוסף אית ליה אלמנה אסורה לכהן גדול ושריא לכהן הדיוט הויא לה גרושה מיגו דאיתוסף לה איסורא לגבי כהן הדיוט איתוסף לה איסורא לגבי כהן גדול כו' ומבואר לכאן דחלות איסור אלמנה חייל על גוף האלמנה ומה"ט השיב מוסף על גרושה [ועיין בחזו"א (סי' קלד לפד"א סק"א) ובשי"ר' שמואל זצ"ל (ס"ק סח)].

ונראה לצאר בנוס"א, דאף דודאי חלות איסור אלמנה חייל על גוף האלמנה וככל נשים האסורות, אך מ"מ שאני הכא דענא איסור אלמנה הרי חייל עליה קודם דחייל היתר אשת אח, אלא דהך כהן גדול אכתי לא היה מוזהר עליה דאכתי כהן הדיוט הוה, וכיון דלא אמרינן הואיל ואישתרי אלא קודם חלות האיסור [ויש להאריך בגדר הדברים וית' להלן] הכא הרי ענא איסור אלמנה חייל קודם חלות היתרא דאשת אח, ויש לומר דאף צכה"ג השיב דאיסור אלמנה קדים ולא אמרינן בזה הואיל ואישתרי [ויתכן דהוא תלוי בגדר הדבר אמאי לא אמרינן הואיל ואישתרי היכא דאידיך איסורא קדים].

ויש לדון בגוונא דנעשית גרושה ואח"כ אלמנה, דמבואר בקידושין דכהאי גוונא אין איסור חל על איסור, היאך הדין בכהן גדול שנתמנה אחר שנעשית אלמנה, מי אמרינן דכלפי דידיה חיילי צ' האיסורין צבת אחת, וכעין דאשכחנא לקמן (ג"ב, וכן לק' ז' ה' ג' רש"י) דקטן שהגדיל השיב דחיילי עליה האיסורין צבת אחת, ולכאן כ"ש צנתמנה להיות כהן גדול אחר דנעשית אלמנה, דכלפי דידיה השיב דחיילי צ' האיסורין כאחד [מיהו לגי' תוס' (ג"ד) לא אשכחנא דקטן שהגדיל השיב דחיילי עליה צ' האיסורין צבת אחת אלא צאיסורי גברא כגון זרות ושבת ובעל מוס וטומאה (ג"ב), ולפ"ז יתכן דגרושה ונעשית אלמנה דבעינן לדון דחייל באשה איסור אלמנה אמרינן אלא חע"א אף כלפי כהן גדול שנתמנה לאחר מכן, אך לרש"י (ג"ד) מבואר דאף צאיסורי חפלא כנדה אמרינן דכשהגדיל חיילי עליה האיסורין צבת אחת, ועיין בשי"ר' שמואל זצ"ל (ס"ק קח)].